

## **United States Holocaust Memorial Museum**

### **Rozhovor s Ladislavom Demčkom**

**RG-50.688.0020.02.02**

**Dobre, tak budeme pokračovať teraz v tom, o čom sme sa bavili.**

No , ...

**Rozprávali sme sa o tých aukciách židovského majetku.**

No skončili sme pri Fiľakovskom.

**Vraveli ste o tom Fiľakovskom, hej.**

On išiel vynášať, viete, a kde boli lepšie nohavice, košele, tak hocikedy mal aj päť, šesť košiel' na sebe. Alebo nohavice naťahal na seba a len tak pozeral. A to všetko rehot, smiech, lebo každý ho poznal. Nakradol... nakradol...

**A vy ste ho videli takto poobliekaného?**

No pravdaže, no ako vyšiel, lebo on bol ako robotník, čo vynášal, napríklad debny alebo také skrine, no a tam židia mali aj nohavice, textil kusový, nohavice, kabáty a to on obliekol a potom, že ide na obed. Odišiel domov, zobliekol a prišiel naspäť. Hej, Bela, Bela Fiľakovský. A on bol tiež gardista a dostal trafiku, trafiku dostal.

**Kedy dostal trafiku?**

No ako bol gardista.

**Aha.**

On bol gardistom, dostal trafiku, no.

**A vy ste sa tam chodili pozerat' na tie aukcie?**

Hej, na dražby...

**Na tie dražby?**

Hej, sme chodili pozerat', že čo ako... Ja som nič nekupoval, matka dačo možno kúpila, ale my deti sme sa chodili len tak pozerat'. Lebo my sme poznali tých oných, čo tam vynášali, tak my sme poznali, že sú to horúci zlodeji, tam je rehot. Žarty robili... hej, no.

**A koľko ste takých dražieb videli?**

Tak veľa, možno, že desať.

**Hm.**

Sme videli... Nie furt, ale sme išli zabávať sa.

### **Ako dlho to asi trvalo, kým to prebehlo celé?**

To dlho, však to dlho, to trvalo... tak za rok sa nepredalo všetko. Lebo to daňový úrad bol, hospodárska kontrola, HKS, to bol najvyšší kontrolný úrad. HKS, hospodársko-kontrolná správa, no.

**Hm.**

Takže tak. A ešte niečo som chcel povedať. Policajt mestský, alebo mestská polícia... mesto malo svojich policajtov, a Vilner s Petejom... po židoch, ako ich vystaňovali, tak oni mali službu ako mestskí policajti, nie štátni, mestskí, tak chodili po tých oných, mali prístup do tých židovských domov, po židoch, no a kradli. Kradli...

**Hm.**

A meno, občan menom Pižik... Pižik sa volal, hej, tak mal deti drobné, tak tiež si potreboval dačo prikradnúť. No tak išiel po tých domoch, chodil a dačo tam prikradol a zbadal tam tých policajtov, že tam kradnú. A oni mali vypité, Vilner, už nežijú s Petejom, no že by ich neprezradil, tak zabili toho občana Pižíka, si predstavte. Zabili ho a potom ho zavesili, že sa obesil, že oni ho nachytali, tak on zo strachu sa obesil. A to oni ho dobili, no.

### **A to ako ste sa o tom dozvedeli, ako ste vedeli, že to oni urobili tí policajti?**

Tak my sme tam neboli, ale tak sa to rozneslo, lebo rodinu mal, mal ženu, tak vie dobre ako je. Aj tí, čo vyšetrovali toto, tak pomedzi prsty sa to roznesie. Lebo keď spadnete, sa ináč udriete, keď vás niekto udrie, zas je to iné.

**Hm.**

A keď zavesili, tak i poznali podľa toho, že keď dakto vás obesí, ináč robí uzol, ako keby ste si sami zatiahli, ináč to je, takže...

**Hm.**

Takže každý klam prichádza k nám, takto to, no.

**Hm.**

Takže tak, tak to bolo.

### **A kto tam nakupoval na tých dražbách?**

No to z celého okresu, gazdovia z dedín, to stále niekto dačo potreboval.

### **A tí sa o tom ako dozvedeli, že sa to koná?**

Tak vedeli dobre, tak vedeli, lebo aj na dedinách boli židia. Oni vedeli dobre, že i tam chodil ten HKS, chodili i tam robiť dražbu. Lebo to HKS malo na celé mesto právo i na celý okres, to najvyšší orgán bol.

### **A oni potom prišli aj z tých ostatných sem do Bardejova nakupovať?**

No hej, no...

### **Na tie dražby?**

Lebo tam na dedine boli menej bohatší židia, tu boli veľkí, lebo tak tu... boli bohatí, tak nemohli pobrať nejaké tie veci. Veľa vecí im ani nedali, na čo? Keď ideš do ohňa, tak na čo mu tam, nie? Tak bolo.

**Hm. A keď sa tie dražby konali, boli ešte v Bardejove nejakí židia?**

Keď sa konali? Počkajte... aby som sa ne... nekopol. Nie... nie, nie, neboli. Neboli židia, lebo keby boli židia, čo sa zachránili, tak prišiel by do svojho domu, tak by stopli. Ale nie, neboli, židia neboli ten čas, boli všetko preč, až potom už po tých dražbách popríchádzalo. No po vojne... po štyridsiatom piatom roku.

**Už potom po prevrate?**

Už potom po prevrate.

**Aha.**

A dražby boli počas Slovenského štátu, takže...

**Hm.**

Tak to bolo, no.

**A vedeli ste o nejakých židoch, ktorí sa skrývali?**

Tak vtedy som nevedel, teraz som sa dozvedel, pätnásteho mája sa skrývali u toho Tarcalu.

**U koho?**

Tarcala.

**Tarcala?**

Hej, on skrýval židov.

**Ten bol tu v meste?**

Hej, hej, tu ako dolu sa ide a oni tam pri tých hradbách tam bývali. On a ešte menovali, dajaké pozornosti im dávali. Pätnásteho mája tu bolo na námestí pred múzeom.

**Hm.**

Ja som tam bol. Tam boli asi... do pytle... päť alebo šesť rodín, čo skrývali tých židov, no. No to všetka česť im, to veľké riziko bolo. Si predstavte.

**Ale vtedy ste o tom nevedeli, že sa skrývajú?**

Nie. Tak to aj u nás naša rodina keby vedela, tak nepovie, rozumiete.

**Hm.**

No tak... Škoda, škoda to bolo, no.

**A čo ste spomínali, že tie hviezdy museli mať tie židovské obchody, tie označenie aj na tých obchodoch?**

To mali tam na stene alebo na byte.

**A ste vraveli, že to Nemci nariadili?**

To Nemci.

**Ale tu Nemci, ktorí boli tu posádka?**

No keď ako prišiel ten príkaz, no vtedy áno, ako už Nemci začali vojnu. To vtedy, vtedy ako Nemci začali vojnu. To za Slovenského štátu toto nebolo. Určité mesiace, štrnásteho,... štrnásteho marca začal Slovenský štát, tak to oni nie. To vtedy... to vtedy nebolo, až potom to začalo, lebo to v marci ešte celý rok skoro pred sebou... No potom to začalo.

**Hm.**

Potom to začalo. No...

**A tu v Bardejove boli nemeckí vojaci, mali tu nejaké stanovište, mali tu veliteľstvo, bola tu posádka nemecká?**

Oni mali také ako komandá. Komandá napríklad v tom dome, na tej ulici, na tamtej ulici. Ale nemali tu vojsko, vojsko tu tak nemali.

**A to komando bolo čo?**

To komando bolo také ako na ochranu tých Nemcov, tých veliteľov, ktorí tu boli esesáci, lebo to bolo... SS asi boli zvlášť zložka, oni keď chytili partizána, vojaka ešte zajali, ale partizána zabili hneď. Lebo partizán nemusel byť, ale vojak musel byť. Ináč... rozumiete?

**Že vojaka nemohli len tak zabiť, ale partizána mohli?**

Partizán je dobrovoľný a ten vojak musel ísť k vojsku.

**Hm.**

Takže tak robili, no.

**Aj také niečo ste vy videli, že by boli zabili partizána Nemci?**

Nie, toto sme nevideli, len toto sme videli, ako vám hovorím, že ako Nemci vtrhli tu a kasárne chceli odzbrojiť a naši sa nechceli dať, tak utekali a oni ich strieľali, zozadu, tak viseli cez ploty na ihrisku, z toho cintorína z Michalku sme pozerali, ale to až na druhý deň, ako nám prišla do uší správa, že Nemci postrieľali našich vojakov, čo utekali na oné, na Kríže.

**Hm.**

Ako potom sa vytvorili partizáni.

**Aha.**

A partizáni... by nemali robiť, lebo to je nešťastie partizáni, to nie organizované, vôbec to nie organizované a partizán keď je v lese potrebuje do obce zísť, potrebujeme sa najesť. A zbadá Nemca, alebo Nemec jeho zbadá, alebo ho zastrelí, alebo len zbadá a už zastrelí tú rodinu, kde bol, tak. Ja s partizánmi nesúhlasím.

**Hm.**

Sa kryť za niekoho. Veď to nie organizované, však oni sú s pištoľami, idú proti takej mašinérii, ako niekedy bol Hitler? Preboha... To sa môžu postaviť... to vôbec nebolo treba, ani povstanie nebolo treba, načo? Politici chceli byť po vojne generáli, načo povstanie? Keď povstanem, tak vyhrám. No ale my sme povstali a my sme prehrali. Čo to... to takisto ako aj v Čechách, barikády a potom urobili z toho tiež povstanie. Barikády... sa zabarikádujem a hľadaj ma...

**A to, čo tí Nemci postrieliť tých slovenských vojakov, to v ktorom roku bolo?**

No ako... ako prišli Nemci, kruci špic, keď mi to... No v tridsaťdeviatom roku sme stáli tu pri ruskej ( pravoslávnej) fare, v tridsaťdeviatom roku čo išli na Poľsko Nemci.

**A ste pozerali, ako idú Nemci na Poľsko?**

Išli, hej...

**Hm.**

Tu je Gábor, tu je ulica, tam je škola a my sme tam stáli pri ruskej ( pravoslávnej) fare, to sa nedalo ani prejsť na druhú stranu a my sme pozerali, ako išli od Prešova, pochodovali, technika, guľomety, tie štajerské kone, čo mali tu zarastené proti mrazu. A to bolo v tridsaťdeviatom roku, no. Už aj lietadlá bolo počuť, tak od tridsiatehodeviateho roku. A niekedy sa mi to mieša, ale to už roky preboha... Teraz neviem tak dátumovo, ani nie som schopný dátumovo to poukladať.

**Hm.**

Príklad – poviem koniec skôr, alebo začiatok opačne, hej. Takže nečudujte sa mi, lebo to roky, to roky, to mám z hlavy vyprchané. Už osemdesiatka preč na krku, takže...

**Aspoň tak, že či to bolo skôr ku koncu už, alebo... to, čo tých slovenských vojakov postrieliť.**

Nie, to bolo hneď na začiatku.

**Na začiatku?**

No to ešte tie kasárne naše boli.

**Hm.**

To na začiatku bolo, no.

**Hm.**

No a oni chceli, keď prišli, chceli armádu zajať a potom ich manipulovať, zobrať zbrane, odzbrojiť. Dostaneš zbrane, ale zozadu pôjdu velitelia s pištoľami, pôjdeš dopredu.

**Hm.**

Do prvej línie, tak toto chceli. No ale hovorím, my sme prišli na cintorín, už na druhý deň, to nikto sa nesnažil upratať. A vojaci v kasárňach, to je rovina... z vrchu, ako cez plot viseli niektorí, prevesení cez plot, potom už na našom ihrisku, pri tribúne... no a toto utekalo, potom začali, začali v noci strieľať, ale to... Vytiahli kanóny za autmi, no aj to trvá... Ja aj verím, že to boli vystresovaní, tak všade strieľali, len tam netrafili kde Nemci boli. Hej, tak bolo no.

**A tie komandá nemecké, čo ste spomínali, že tu boli v Bardejove, tie tu boli odkedy?**

No ako začala vojna, od tridsaťdeviateho roku.

**Hned' od začiatku?**

Hej, od začiatku, hej.

**Hm.**

Však i u nás posádka bola, na Groneri, my na jednej strane, to na druhej strane. I tam bolo komando. No i tam bolo komando. Ja si pamätám Nemcov, že keď som pásol kozy, ovce, a tam jeden gazda pri našej záhrade... no a ovečky, kozy, tak kozu som chytil, lebo mu tam išla do zeleniny, do kapusty. No a dakedy tak bolo, že keď ste pásol niekomu, dakedy... ja za to nemohol, sme boli deti, tak sa tam koza, aj druhé kozy išli na cudziu kapustu alebo aj do zeleniny, tam požrali... No a ten gazda, Adamuščin, pamätám, taký veľký chlap, prišiel, chytil ma, kozu vzal a do majera, do mestského majera. A to bolo tak niekedy, že keď ste pásli alebo škodu urobili na pozemku, tam do majera, tam ste museli, kozu alebo kravu vám zavrel alebo ovce. A museli ste zaplatiť mestu a tak vám vydali ovečku alebo kozu alebo kravičku, že ste narobili škodu. No a oni sa tam rozpýchli a moju kozu ulapil, no a ja kozu tiež oblapil a nechcel pustiť, no a Adamuščin bol silný chlap, tak bral mňa i s kozou. A prišli k nášmu domu, na Groneri, a vedľa býval Popovec, ešte aj teraz jeho syn tam býva, a v jeho dome bolo toto ako komando nemecké. A práve išiel tam... ja som kozu nechcel pustiť... a práve išiel, lebo tam býval, vysoký dôstojník nemecký, išiel práve do Popovca domov a videl, čo sa robí, pozeral, pozeral, pozeral, ide, ako sa približoval, zastavil sa pri nás, pochopil, čo sa robí a potom mu po nemecky dačo hovoril. A ten nerešpektoval Nemca, len berie kozu aj mňa, i mňa s kozou. A toto som tam vyrozumel, po nemecky, to je „schiessen,“ to je strieľať.

**Hm.**

Vytiahol pištoľ Nemeck a na neho, že by odstúpil. Hovorí po nemecky, „Preč!“ a kozu, otvoril dvierka do dvora, koza zmizla, tak mňa zachránil Nemeck. No takže aj toto, aj tak sa to stávalo.

**Aj také, hm.**

Takže tak. No...

**Tých chlapcov z toho Hitlerjugend, čo ste spomínali, že ste videli, ako idú a bijú tých židov...**

Hej.

**To ste videli aj ešte niekedy potom, viackrát také niečo?**

Viem, že to sa stávalo, ale raz, raz som videl vtedy.

**A oni tu koľko boli, ten Hilterjugend?**

Oni boli dosť dlho, dosť dlho... no možno aj dva roky, možno aj dva roky.

**Hm. Tak ste ich ako viackrát stretli?**

Tak my sme ich videli, ako pochodovali, ale takú akciu, že napadli židov, som videl raz.

**Hm.**

A mohlo sa stávať viackrát. Oni chodili po meste, lebo tu bol dôstojnícky pavilón tu a druhý dôstojnícky pavilón bol na Urbanovej, ďalšie komando bolo v Bartschovej vile, tam kde býval doktor Barč.

**Hm.**

Tam bolo tiež, oni vytipovali si domy a tam sa rozhodili na všetky svetové strany, tie komandá nemecké alebo esesácke. To oni vedeli, čo robia, to oni už mali...

**A tí pôvodní majitelia čo robili, oni tam ostali bývať, alebo ich nejako vyst'ahovali?**

Oni tam bývali, ale obmedzene bývali, obmedzene bývali, oni tak nie že vyhнали, ale videli, že veľký dom, prešli tam, ich komando tam prešlo, zmapovali, videli, že Bartsch má túto vilu – viete Bartschovu vilu, nie? Neviete? – no takže prízemie, jedno , dva poschodia hore, veľká Bartschova vila, tak. A oni boli starý Bartsch so ženou, jedna slečna, druhá slečna i dvaja synovia. Šiesti, no tak to im stačilo jedno podlažie. No a zvyšok boli Nemci. A tu tak isto, jeden, dva poschodové ten pavilón plus prízemie, tu boli tí nemeckí, aj Hitlerjugend. No hovorím, čo som videl, to som videl, no.

**Chcem sa ešte opýtať na tie arizácie, lebo niekde, kde sme sa rozprávali o arizáciách, tak nám hovorili, že ony prebehli ešte predtým, ako židia boli odtransportovaní preč. Že niekto prevzal ten židovský obchod, ale tí židia tam ešte ostali pracovať alebo ostali žiť v tom dome, bolo také niečo aj tu v Bardejove?**

Vtedy keď brali židov nie, to až keď sa povracali, ako už prišli Rusi. Potom už poprichádzali...

**Hm.**

Ktorí sa zachránili.

**Takže vlastne až po oslobodení?**

Tak, tak, tak. Ale počas Nemcov nič.

**A koľko sa vrátilo naspäť?**

No dosť, dosť sa vrátilo. Ešte naši ľudia daktorí takí boli...

**Koho si pamätáte?**

Berger prišiel, Berger viem, že prišiel. Berger prišiel, potom Gonda Grossmann, ale neviem, či bol skrytý tu... ale sa objavil potom. Sa volal Grossmann, potom si dal meno zmeniť, hej, potom... mal hore pivovar Gross, Gross sa volal, žid, mal ženu na invalidnom vozíku. Potom ešte... viem, že sa hodne vrátilo židov, ale nemôžem si spomenúť presne na meno už. Hej.. či Zeelinger sa vrátil... Friedmann sa vrátil, Friedmann... Friedmann... Jakab, zubný technik. Grossfuhr, Grossfuhr lekár. Austerlitz, tiež lekár... Hej, Edelmann... No potom Fischlovci, Fischlovci... Kvičák, tam kde moja babka bývala na Kacvinskej ulici... Myslím, že aj Neumann, že aj Neumann. Neviem, prisahám neviem... Ale viem, že hodne, hodne sa ich vrátilo. A ešte niektorí kresťania takí boli: „Však pozeraj tu, viac sa ich vrátilo, ako ich vzali.“ Také reči si predstavte.

**To kto takto hovoril?**

No naši, naši kresťania. Neviem presne, čo to... žena to bola: „Však kukaj tu, viacej sa ich vrátilo, ako ich vzali,“ pri Bohu...

**Takže sa im to nepáčilo, že sa vrátili?**

Nie, si predstavte, že aj takí ľudia boli.

**Hm.**

Toto... špina.

**A títo, ktorí sa vrátili, čo ste ich teraz menovali, oni potom dostali naspäť tie svoje majetky?**

Oni hej, podľa možnosti, hej.

**Aj obnovili sa nejaké židovské obchody tu?**

A tie obchody... napríklad – mal na výber, v akom sortimente chcel podnikat'. Príklad – chcel v tom, čo predával, alebo čo mu teda pasovalo a čo malo odbyt, takže boli... boli spokojní, no. No ale toto čo, to sa mi nepáči také.

**Spomeniete si na taký nejaký konkrétny príklad židovského obchodu, ktorý potom po oslobodení ako zase začal fungovať s tým pôvodným majiteľom?**

Hej, hej, tak Friedmann, Friedman čo Laco Choleva sa tam u neho učil, čo zásoboval ten Friedmann, zásoboval predajne po dedinách so školskými potrebami a s priemyselným tovarom... a vôbec tovarom, toho Friedmanna som dobre poznal.

**Hm.**

Tak ja som sa učil dole pri fare, a o jeden dom hneď býval on, a o ďalší dom mal oné... mal tú predajňu. Potom bol... hej... Schitzer, Neheru mal, krajčír, Schitzer sa volal, tiež bol žid.

**Hm. A ten obchod, v ktorom ste sa učili, ten bol tiež pôvodne židovský, ste vraveli.**

Ten bol židovský, hej, ten odišiel preč.

**Šalgovič sa...?**

Šalgo... Šalgo a volali do Šalgoviča.

**Hm. A on sa tiež vrátil?**

Nie, on už nie. On už... on odišiel už po fronte, lebo mu zahynula rodina, myslím otec, matka, sestra... Hej, otec, matka, sestra i brat. Ale ten...

**A on prežil?**

Ten prežil, syn jeden.

**Hm.**

Ten prežil no a...

**A oni boli v transporte tiež?**

U Nemcov... On sa zachránil... a že ako on sa zachránil? No ja som ho poznal, taký fešák, že bol... ja som sa ani nepýtal, som bol... no štrnásť rokov som mal, keď som sa začal učiť.



**Hm.**

No viete to také nepríjemné je... ja neviem, možno otec by bol vedel, že ako , lebo on im zámky opravoval. No a hovoril otec, že do Izraela že on nepôjde, lebo tam sú nepokoje s moslimami, ale že ide alebo Kanada alebo Amerika. Nič viac o sebe nedal vedieť, no.

**Hm. A váš kamarát Mend'o sa vrátil?**

Mend'o sa vrátil.

**Po oslobodení?**

Ja nevime kde boli, vidíte. Keď ja som s ním málo rozprával, lebo bol na roztrhanie pätnásteho, pätnásteho mája pri múzeu.

**A vtedy, keď sa oni vrátili, vy ste sa s ním nestretli? Po vojne, keď prišli Fischlovci naspäť do Bardejova? Neboli ste s nimi?**

Ja som myslím, že som počul, že prišiel, ale kde býval, kde býval, toto ja už neviem, lebo myslím, že ten dom už obsadili kresťania. Ja som počul, že Mend'o tu, toto... ale stretnúť v meste som ho nevidel, a kde bol, nič. Ja som s ním chcel debatovať, ale hovorím nemôže, lebo na roztrhanie bol:... „Ja sa ozvem,“ povedal mi.

**Áno. Takže neviete, nerozprávali ste sa s ním vtedy, kde boli, či sa skrývali alebo...?**

Nie, lebo to nebolo času.

**Hm.**

Nebolo času, on bol tu len krátku dobu, dva dni, bol a chodil aj inde. A to on až z Kalifornie...

**Hm.**

Od oného, od Tichého oceánu, preboha tak to diaľka.

**A tesne po prevrate, po oslobodení, rozprávali ste sa s niektorým z tých bardejovských židov, ktorí sa vrátili o tom, že kde boli, alebo čo sa stalo?**

Kde boli nie. To len toto, čo tak menujem, čo som poznal, že mali obchod naspäť...

**Hm.**

Tak tí tam mali... som sa nepýtal, že kde si bol, ako si sa zachránil. Viete, to je také nepríjemné, rozumiete, budem ja oživovať, jatriť také... Keď sa vám hojí rána a vy budete do toho babrať. To človek má nejakú vrozenú slušnosť, to nepasovalo...

**A keď sa diali tieto transporty a všetky tie odsuny židovské, aké boli... ako si spomínate, aké boli reakcie ľudí, hovorili si niečo medzi sebou, mali k tomu nejaké také stanoviská, o čom sa ľudia bavili?**

No tak dajme tomu, že... príklad, keď pred tými transportmi sa so židmi poznal dôverne, dobre, a keď potom sa vrátili, no tak mal odvahu sa pýtať: „Kde ste boli, ako ste dopadli, ako si sa zachránil?“ – toto ja neviem, že kto mal taký prípad. Toto ja neviem.

**Hm.**

Toto ja neviem, nemôžem si dačo privlastňovať, keď neviem toto, ale boli také prípady, hej.

**Hej. Spomínate si, že by počas tých transportov, keď židov odtiaľto brali preč z Bardejova, za Slovenského štátu, že v kostole napríklad, keď ste išli do kostola, že by farár sa bol niekedy k tomu vyjadril, zaujal nejaké stanovisko, alebo to nejako komentoval?**

Že či súhlasil, alebo nesúhlasil... viete, do kostola, do päťdesiatdruhého roku som chodil do kostola a ja som sa v kostole s takým nestretol.

**Nie?**

Možno že... my sme ako deti chodili, my sme v rade stáli, ako žiaci po jednej, po druhej strane, a v tých kreslách sedeli učitelia, nás sledovali a my sme sa medzi sebou... sme aj v kostole šťuchali jeden do druhého.

**Hm.**

Tak bolo, no.

**A v škole, že by učitelia boli niekedy niečo spomenuli o tom, že aká je situácia, čo sa deje, alebo že...?**

Oni boli dosť učitelia opatrní.

**Hm.**

Oni vedeli dobre, že príklad keby niekto sa preriekol – nie každý mal rovnaký názor na vyst'ahovanie, oni báli sa, boli chytrí, boli veľmi opatrní. No, sa báli tak rozprávať.

**Na niektorých miestach nám ľudia hovorili, že mali židovských spolužiakov, ale tí potom, po nejakom čase už nemohli s nimi chodiť do školy, napríklad, že mali zakázané chodiť do školy. Tí vaši židovskí spolužiaci s vami stále chodili do školy až do transportu? Až po tú dobu?**

Furt.

**Áno?**

Stále. Stále chodili, kým ich nepobrali. No a po fronte ktorí sa vrátili, tak to chodili riadne. Riadne, riadne.

**Hm.**

Jak kresťania, tak aj oni chodili spolu, tam žiadne výhrady neboli. No... Ešte na jedného riaditeľa si spomínam...

**Na jedného koho?**

Riaditeľa ľudovej školy, čo nás učil spievať. Také spievanky také protištátne.

**Áno, aké?**

Také protištátne. Hej, ako to nás on učil? „Sme Hlinková mládež, sme slovenská stráž, Hlinka je náš otec, Tiso vodca náš. Na vrchu Kriváňa postavíme stráž. Slovensko si ubránime a keď treba uderíme, kamaráti na stráž, kamaráti na stráž.“ Toto sme spievali... a ešte daja... No museli sme spievať, lebo taká doba bola, rozumiete.

**A to ste kde spievali túto pesničku?**

V škole.

**V škole?**

V triede, pravdaže.

**Hm.**

A ešte dajakú sme, ja som vedel ju... „Hej dajme hore. Hej dajme hlavy hore, či starý, či mladý, nech žije náš Sidor pán predseda vlády. Nech žije náš Tiso, Slovačisko tvrdý, najväčší veliteľ tej Hlinkovej gardy...“ No toto nás učili, no. No...

**To vás ten riaditeľ školy učil?**

No v škole sme sa učili, riaditeľ, niektoré hodiny mal aj riaditeľ, no ale zrazu učitelia dostali direktívy od riaditeľa, že čo má nás učiť. Viete, ako to bolo...

**A spomínate si, ako sa aj volal, ten riaditeľ?**

No Kuzma.

**Kuzma? Hm.**

Kuzma, Kuzma.

Keď mu jedna žena zomrela, potom zobral druhú, Frankovičovú, Frankovičovú. Oni z Juhoslávie tu prišli.

**Hm.**

Boli... tiež brat, čo robil hlinené hračky a také veci.

**Hm.**

Frankovič.

**A po oslobodení, keď teda prišli Rusi v štyridsiatom piatom, z tých miestnych gardistov, ktorí tu boli, bol niekto nejako odsúdený alebo potrestaný? Alebo z tých Ľudí, ktorí udávali židov, alebo spolupracovali s esesákmi, s Nemcami?**

Gregoš tu v meste býval, keď boli tu Nemci, udával Nemcom, keď prišli Rusi, udával Rusom. Gregoš sa volal, a mojej matky brat, on sa tu u Gregy vyučil za mäsiara, a potom ako sa vyučil ešte robil, chodil po zabíjačkách, tak potom odišiel do štátnej služby za dozorcú väzňov do Prešova. Potom do Michaloviec, mojej matky brat.

**Hm.**

Potom do Michaloviec, z Michaloviec do Košíc, z Košíc do Bratislavy, z Bratislavy i v Leopoldove i v Ilave, až sa vypracoval na zástupcu väznice. Ako v Ilave, tak v Leopoldove. A do nás chodil na dovolenku a prišiel a hovorí: „Poznáte nejakého Greguša tu z Bardejova?“ My že hej: „Poznáme, udával Nemcom, čo boli Rusi, tak Rusom...“ – „Tak on sedí podo mnou,“ v Ilave alebo v Leopoldove, tam bol zavretý. Tam sedel. Takže takí boli, no.

**Hm.**

A to mojej matky brat bol, že pracoval a ženu si vzal z Dunajskej Stredy. Bánovú, Bánová sa volala.

**Hm.**

Mal dve deti, jednu Olinu, žijú v Petržalke, i Štefana, syna, tiež ešte žije, žije v Petržalke.

**Tento Greguš bol jeden taký udavač, ktorí potom teda bol aj zavretý?**

Hej, tam pod mojím strýkom, no.

**A boli ešte nejakí ďalší, ktorí takto boli odsúdení po vojne?**

On tam povedal, aj títo Popovcovi, čo bývali na boku pri nás, ako som hovoril, že tam ten dôstojník nemecký býval... Lenže oni boli za krádeže, za špekulácie...

**Hm.**

Textilka bola tam, kde elektrárň, boli tam účastníci... a furt zavreli druhého ale z Popovcových ani jedného, a zlodej bol ako jeden, tak druhý. Tak predsa... Potom mali obchod so stavebným materiálom, tiež tak rozkrádali, tiež tamtých pozatvárali a ich nie.

**Hm.**

Si predstavte. No a potom už tak si dovoľovali, že už za boľševizmu... za boľševizmu pašovali lieky a zatiahli gréckokatolíckeho farára do toho, i doktora položida Barača, nie Radača, ale Barača. A sedeli od štyridsaťdeviateho... osem rokov.

**Ale to bolo už kvôli niečomu inému.**

Lieky pašovali, chceli rýchlo zbohatnúť si predstavte, ale toho Popovca synovia i zať sedel a starý zkurvysyn nie. A od neho vychádzalo toto zlo, to by ste povedali, keby ste na neho pozreli, že čítať, písať nevie. Ale na zlodejnu páru mu nebolo. Starý Popovec, no, si predstavte.

**Chcem sa ešte spýtať, tí židia, ktorých ste menovali, že sa vrátili po vojne späť do Bardejova, koľko potom asi oni tu ešte zostali a žili?**

Tak oni boli daktorí pomreli a daktorí... poslední, čo sa vyst'ahovali Jakubovič a Šp... nie, Špira zomrel tu... Špira zomrel. Jakubovič sa odsťahoval za synom, neviem kde. Altmann sa odsťahoval tiež neviem kde... A viacerí tu poodchádzali, tak... nedarilo sa.

**Nedarilo sa? Prečo?**

Daktorí dosiahli šesťdesiat rokov, tak odišli za rodinami do... neviem kde... no, vyst'ahovali sa jedným slovom. Tak Barač, Barač, Barač a preto tie oného, tak on robil lekára v JASE, tam, kde sa šili topánky, tam dlho robil.

**Hm.**

To oni mu tak... to ja som ešte... dobrý lekár bol. Že on s takou partiou, ako Popovci sa dal dohromady, nikto by do neho nebol povedal, že... nikto by nebol povedal, že tak by klesol. On sedel osem rokov, Preboha. No, to boli tvrdé pálky za boľševizmu.

**Hm.**

Za také veci. Pašovali...

**A oni teda, keď sa vrátili tí židia, dostali naspäť aj svoje domy, tam kde bývali v tých domoch?**

No ako boli toto, tak automaticky. Majitelia sa stali naďalej. Lebo oni vlastníci boli a keď žil, tak musel vypratáť.

**Takže tí, ktorí tam žili, sa museli vyst'ahovať?**

Áno, presne tak, tak bolo, taký zákon. Taký zákon bol, oni vtedy mali navrch židia, po vojne. Rusi ich zastávali, pomáhali, tak oni boli na koni vtedy. To bolo darmo, že sa nast'ahoval, alebo nejaké úpravy alebo opravy robil na dome, musel odísť. Aj keď ktokoľvek bol, akúkoľvek funkciu mal.

**Hm.**

Musel nechať židovi naspäť, no. Takže tak.

**Urobíme si teraz pauzičku, dobre? Krátku prestávku, zatavíme na chvíľku.**

No isteže, však dirigujete vy, ja som poslušný... a poslužný.

**Fantasticky.**

Poslušný a poslužný...

**Áno...**

...

**Takže chceme sa vás ešte opýtať zopár otázok.**

Iste.

**Z toho, čo vy si pamätáte, čo ste zažili. Vy ste spomínali, že tu boli tí Ukrajinci a vraveli ste aj to, že teda ste počuli, že oni boli tak veľmi proti židom a hovorili ste nám aj o tom príbehu, ktorí ste počuli.**

Oni takí suroví boli.

**Že veľmi nenávideli židov.**

Nie.

**Chcem sa spýtať, že tu v Bardejove, či vy ste videli nejaké také ich správanie.**

Ich vyčíňanie.

## **Vyčítanie, áno.**

Hej.

### **Proti židom. Ako sa správali tu, voči židom?**

No tak ono tak, že... oni Ukrajinci aj keď v nemeckých uniformách prišli tu, oni prišli na cudzie územie. Ale podľa toho, čo ja viem, aj čo som sa dopyčul i za tie roky, ktoré ja mám, oni boli alergickí na tých židov, ktorí boli na Ukrajine, alebo v blízkosti Ukrajiny, tie okolité dediny. Lebo oni pašovali židia do Ukrajiny, z Ukrajiny nazad, tak oni nenávideli. Ale tu Ukrajinci v nemeckých uniformách tu boli cudzí.

**Hm.**

Viete, že im... im príklad... nebolo času, kedy by mohol žid škodiť Ukrajincovi, alebo Ukrajinec židovi, lebo oni bývali po domoch a Ukrajinci po domoch nechodili. Jedine, že niekoho kopol na stanici alebo jako, alebo vo vagóne, toto sme nevideli. Ale že nenávideli židov, to je fakt.

**Hm.**

To je fakt pravda. No, na Ukrajine som bol, Ivano-Frankovská oblasť, Dolinské Rajón... Rajón... Selo Paskov, tak tam nenávideli židov, nie.

### **Ale tu v Bardejove ste nevideli, že by boli nejako bili židov alebo vystupovali proti nim?**

Tak to som nevidel, toto som nevidel, Ukrajincov viem, že v uniforme boli, kravy im pásli a tak, ale že by priamo zaútočili na žida, nie, nie, to som nevidel.

**Hm.**

Ale viem, že to je surový národ, Ukrajinci. No...

### **Na niektorých iných miestach keď sme sa pýtali ľudí, tak nám hovorili, že počas Slovenského štátu nielen židia, ale aj Rómovia boli prenasledovaní a vysťahovávaní, dialo sa niečo takého aj tu v Bardejove?**

Nie, záleží kde, u nás nie. U nás cigáni boli poslušní. On si nedovoliť – príklad – ukradnúť, lebo polícia, mestská polícia, nie štátna, bola veľmi prísna voči nim, oni sa báli. Tu bol jeden policajt, Bomba sa volal, taký vysoký chlap, to sa všetko bálo. Cigáni, keď sme bývali... tam niečo vyšetruvali, policajti prišli na vatrisko, niekedy vatrisko nebola na Poštárke, ale tu pod medzou, ako na prešovské, dolu pod medzou, boli cigáni a čosi museli porušiť alebo čo... A ako prišiel Bomba policajt mestský, to bol možno cez dva metre vysoký chlap, prišiel tam a cigánka, cigánka potom v predajni tam ako bola... neviem, kde to presne bolo, a hovorí: „Jak prišiel Bomba, ja som sa s prepáčením hneď posrala,“ hej, na moju dušu, tak cigánka povedala, že mali rešpekt.

**Hm.**

A dnes, dnes cigán si dovoľí zaútočiť na kohokoľvek, lebo tak ich rozpustili za bolševizmu.

**Hm.**

Pil s gadžom, máme tam... cigánky robili antlagérov, čo maltu miešali, tak niekedy oné neboli, dakedy miešačky neboli, len to tie také veľké debne boli a tam miešali. Na murovanie maltu, na vakovanie,

no a ako bola záloha, čo dakedy bola záloha, výplata bola, no tak mladí tu z vatriska, z cigánov brali k miešaniu malty mladé cigánky, také žeby boli mocné, nie. No a ako bola záloha alebo výplata, no tak pijatika. Pijatika no a keď chlapi si vypili, tak išli po... po cigánkach išli. No a oni... Nicak bol, Nicak, tam majster bol, i vedúci, z OSP: „Ty Haňo, ťa Boh skára,“ lebo chcel s ňou mať pomer, „Ťa Boh skára, keď niekomu povieš.“ – „Hej? Že ja poviem? A na Cidilu som povedala?“

**Tak všeličo sa dialo, to bolo už po vojne toto, hej.**

Hej, zato... boli skazené, nie... Potom už mali vrch, jak kradol vedúci stavby alebo čo, tak aj cigán kradol. A predával gadžovi dosky, fošne alebo aj hranoly. Ja poznám to, že... hej...

**Po oslobodení, po vojne, rozprávali ste sa vy so svojimi kamarátmi alebo niekde v rodine o tom, že čo sa stalo s bardejovskými židmi? Aký osud ich stretol?**

Debatovali sme.

**Áno?**

Debatovali sme. To každý, každý bol proti záporne, lebo každý mal kamaráta, priateľa alebo dobrého známeho, to nikto s tým nesúhlasil, nikto.

**Hm.**

Ale niektorí, jak tu som hovoril, prípadne že: „Viacej sa ich vrátilo, ako ich vzali,“ no tak si...

**Hm.**

Si predstavte, boli aj takí.

**A s kým ste sa o tom rozprávali vtedy?**

So svojimi rovesníkmi, so svojim ročníkom, doma... no tak oni doma, to každý bol proti, každý bol proti.

**Hm. A teraz v súčasnosti, rozprávate sa o tom ešte niekedy? S nejakými rovesníkmi vašimi?**

Tak keď mi to už pomrelo všetko.

**A s rodinou?**

Ja rodinu nemám, to otec bol ženatý, nie ja. Ja už nemám s kým...

**Takže teraz nie je už taká príležitosť o tom rozprávať?**

Nie je, ja by sa s ním zhováral, lebo ja keď som bol mladý som ho znal, ale on sa už so mnou nechce zhovárať. Ja keď nastúpil ako zásobovač do oného, do strojární, no tak to mladníci boli, pätnásť, dvadsať rokov mladší, sedemnášť rokov mladší, tak počujem: „No Laco, ty budeš mať s nimi problémy,“ lebo ja sa s nimi poznám, ako som už hovoril... A oni keď, to my sme sedeli v kancelári koľko...? Jeden, dva, tri, štyri, päť, šesť, sedem, ôsmy, to mladníci všetko boli. No a keď som tak vošiel nespozorovane, tí hovoria, no: „Však on má človeče Božský, však on má taký rozum, ako aj my.“ Však ja som sa im prispôobil, rozumiete. Ja nemôžem od nich žiadať, že by bol na tej úrovni, čo ja, lebo keď tam je vysoký rozdiel, o generáciu aj viacej, tak rozumiete... Takže oni tak brali, že ja mám taký rozum, ako oni. A ja potom, nie hneď, neskôr som: „No tak pozrite chlapi, ja sa musím

vám prispôsobiť, lebo ty ku mne nevieš, ty keď sa máš ku mne prispôsobiť, tak nič z toho nebude. Ja ku tebe zísť o pár schodov viem dole, ale ty sa vyšplhať po schodoch vyššie na úroveň, nie.“ No to takto. Dobre bolo, na druhej strane, že aj telepaticky ta mlad' prechádza na mne a rozum môj prechádza na nich. A je to tak, je to pravda, toto... to je dokázané, áno. Je to dokázané, fakt.

**Áno.**

No takže... dačo za dačo...

**Tak, tak.**

Budem im rozdávať a oni tiež mladí budú rozdávať mne.

**Hej.**

Starému. No takže tak.

**Je ešte niečo také, na čo si spomínate z toho obdoba Slovenského štátu, čo možno sa vám vynorilo v pamäti počas nášho rozhovoru, o čom sme zatiaľ nehovorili a čo by ste nám chceli povedať?**

No tak ja už preonačím, prejdem na oné, na českú politiku, nie? Ako Česi... no ako sa vyhánalo Čechov.

**Aha.**

Tak tí starí chodili po meste a keď Česi mali obchod, tak po meste, nie... a my za tými staršími chodili, a oni... dakde bol Čech alebo čo, rozbili výklad a tam boli cukríky, tak sme kradli. To tí starší porozbýjali...

**Tí starší chlapi od vás?**

Starší, dospelí ľudia.

**Dospelí?**

Dospelí. A kričali: „Rež a rúbaj do krve, po tej českej kotrbe, dokiaľ Slovák na Slovensku pánom nebude,“ a my za nimi spievali. Tak nás učili, no.

**A kto to boli tí, čo im rozbíjali tie výklady? Kto to bol?**

No to boli, to boli starí ľudia a starí komunisti, ktorí... vznikla organizácia komunistickej strany v dvadsaťprvom roku. No tak oni... najlepšie sa dalo pokriviť mládež na svoju stranu, no tak oni chodili vpredu a keď nás získali, tak tu rozbili výklad, tam rozbili výklad, no a my čokolády a také veci brali, nie. Sme mysleli, že sa to môže, hej, tak bolo, no...

**Gardisti tam neboli s nimi?**

Nie, nie, lebo to ešte za prvej Československej republiky. Za prvej, to neboli.

**To bolo ešte predtým, ako vznikol Slovenský štát?**



Pravdaže, lebo Československá republika prvá vznikla v osemnástom roku. Po vojne v štrnástom roku, do osemnásteho trvala. Tak vtedy bola prvá Československá republika a moja matka zase tiež robila upratovačku u četníkov.

**Hm.**

No, u četníkov.

**A toto teda v ktorom roku sa dialo, keď im tie výklady rozbíjali, vy ste mali koľko rokov, už ste chodili do školy?**

Ja už som bol... ja som bol chytrák, to... to bolo, ja som mal päť, šesť, sedem rokov, tak. Ja som bol tak chytrý, dakedy vykupovali kvietky, jahody, zvončeky, vykupovali, no a my zbierali a sme chodili predávať. Si nazberáme a oni... taký starý Čech: „Máte tu?“ – „Máme kvietky,“ to že kvietky sme mali, na váhu. A ja som mal, to som ešte ani do školy nechodil, ja som mal päť rokov.

**Hm.**

A už so starými kuncošami som chodil, tam sa naučil rozumu. Kvietky sme zbierali...

**To boli liečivé?**

Liečivé, to na parfumy a také veci. No a dávali ich tam, .... vykupuje, no tak dobre, tak išli sme deti, som mal päť, ešte ani do školy som nechodil. No a keď sme nazbierali, no tak hovorím, aj sestra tam bola: „Tak počkaj,“ keď na váhu ide, ja popolieval som ich vodou, aby boli ťažšie. Hej. Vidíte, ako som bol... dobre... ideme predat' do toho a tam stretnem toho, no a on... a taká váha, čo mala aj dva metre aj meter a pol... a tu mal na retiazkach, na kilovce boli, aj cajger mala ten pohyblivý, nie... No a on vzal, že nás oklame, tak do tmy, on mal okuliare, tak na cajger nevidel a ja už som ho poznal, že tak nás chce oklamať, ta ako v tme bolo, to pre mňa bolo dobré, dali sme na váhu, on tam mal cajger, tam bola stúpačka na váhu, tak tam stál a z nohou tlačím tak na váhu, ale aby sa nekývala. Som natlačil možno že o dve, tri kilá viacej, i tak ja ho... ty mne chceš, ja ťa oklamem... A som mal päť rokov si predstavte a už taký chytrý na zbojníctvo som bol.

**A aké tu boli české obchody?**

České obchody... počkajte... to boli židia... a ten Gábor. Židia a ten Gábor.

**A tie výklady, že Čechom rozbíjali ste vraveli...**

Hej, tak oni mali sem tam pomiešané.

**Aha, aha.**

To nie za oných, nie za gardistov, ale ešte za prvej, keď ešte bol československý prvý štát.

**Hm.**

Takže...

**A potom čo sa s tými Čechmi stalo?**

No tak sme vyhnali ich, „Česi von...“

**Kedy odišli?**

Kedy odišli? No tak odišli už do toho tridsaťôsmeho, tridsaťdeviateho roku. Lebo vtedy začal Slovenský štát.

**Hm. Potom už tu Česi neboli?**

Nie, potom už nie, potom nastal Slovenský štát. No až potom druhé Československo začalo po... po vojne.

**Hm.**

No ale predtým boli oni... četníci boli, matka im tam upratovala. A tam mali stanicu... stanicu mali tam, ako je učilište strojárské. Vy pán Hudák viete, nie? Ako učilište? Ešte budem rozprávať? Tam aj ja chodil za matkou furt tam, do oného, ku matke a tam upratovala. Oni mali takého veľkého kohúta, ktorý deti nenávidel. Ako ma zbadal – prisahám Bohu – tu mi sadol na krk a mňa d'obal tu do hlavy ako krompáčom, keď som neutiekol, no. Taký kohút bol, hej. No tak toto ako mimo... mimožidovský zážitok.

**Hej. No hodne si toho pamätáte. Ešte urobíme si teraz takú poslednú krátku pauzu. Dobre?**

Dokedy chcete.

**Pán Demčko, my vám chceme veľmi pekne poďakovať za tento rozhovor, sme veľmi radi, že ste sa s nami podelili o tieto veľmi vzácne spomienky, ktoré máte, naozaj sú to veci, ktoré sú výnimočné, sú to zážitky vášho vlastného života, sú to veci, ktoré sú v súčasnosti veľmi vzácne, lebo takých ľudí, ktorí nám ešte môžu sprostredkovať vlastne svoje vlastné spomienky už bohužiaľ nie je až tak veľa medzi nami, takže my si veľmi oceňujeme, že... že ste teda boli ochotný sa o ne s nami podeliť, ďakujeme vám za váš čas a sme teda veľmi radi, že sme mohli zdokumentovať tieto veci, ktoré ste prežili, aj teda pre budúcnosť, pre ďalšie generácie a pre vzdelávacie programy a účely, ktoré...**

Kedykoľvek, kedykoľvek k dispozícii, alebo keď si na niečo spomeniete, či snád' náhodou neviem o tom, o dačom a tak, no. K dispozícii furt, ja som rád, že som si vnútorne aj takým spôsobom uľavil... Toto neberiem domov.

**Ďakujeme vám ešte raz veľmi srdečne.**

Áno, dobre,

<https://collections.ushmm.org>

Contact [reference@ushmm.org](mailto:reference@ushmm.org) for further information about this collection